

ми законодавчих норм і уточнюють та доповнюють ці норми. Норма, створена законодавцем, – то лише ядро, навколо якого обертаються «вторинні правові норми».

Структура інституту юридичної відповідальності романо-германського права формує єдину систему, незважаючи на специфічні особливості, властиві правовим системам цих держав³.

¹ Кармаліта М. Правова доктрина у романо-германській та англосаксонській правових сім'ях / М. Кармаліта // Підприємство, господарство і право. – 2010. – № 2.

² Покровский И. А. История римского права. – Спб.: Летний сад, 1999.

³ Гражданское и торговое право капиталистических государств / Отв. ред. Е. А. Васильев. – М.: Междунар. отношения, 1993.

Резюме

Формування та становлення інституту юридичної відповідальності в романо-германській правовій системі починаються ще в стародавні часи. Але, на жаль, дотепер ані у статейному викладі, ні, навіть, у монографічному дослідницькому форматі не були висвітлені основні етапи його розвитку, особливості формування та зміст норм. У даній статті автор спробує дослідити та розкрити основні питання щодо цієї проблематики.

Ключові слова: право, інститут юридичної відповідальності, правова сім'я, правова система, норма права.

Резюме

Формирование и становление института юридической ответственности в романо-германской правовой системе берут свое начало еще в древние времена. Но, к сожалению, до сих пор ни в статейном изложении, ни в монографических работах не были освещены основные этапы его развития, особенности формирования и содержание норм. В данной статье автор предпринимает попытку изучить и ответить на основные вопросы, касаемые этой проблематики.

Ключевые слова: право, институт юридической ответственности, правовая семья, правовая система, норма права.

Summary

The formation and development of the Institute of legal liability in Roman and German legal system go back to ancient times. The main stages of its development, the peculiarities of standards were not stated in any articles or in monographs. In this article the author tries to study this problem and answer the main question.

Key word: law, the Institute of legal liability, the legal family, the legal system, the norm of law.

Отримано 25.11.2010

О. М. БИРИЛЮК

Оксана Михайлівна Бирилюк, аспірант Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

ФОРМУВАННЯ ШЛЮБУ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ: НОРМИ ЗВИЧАЄВОГО ТА ЦЕРКОВНОГО ПРАВА

Сім'я впродовж тисячоліть була багатофункціональним соціальним інститутом, основним завданням якого було збереження життя та продовження людського роду. Історія шлюбно-сімейного права дозволяє прослідкувати не тільки зміни сімейного права, а й самого інституту сім'ї, поняття сім'ї, структури, зв'язків з іншими соціальними інститутами, її місця в суспільстві і значенні для держави. А тому саме від розвитку та становлення цієї ланки і залежить розвиток та благополуччя суспільства і держави загалом. Одним із завдань юриспруденції є не тільки показати історію становлення та розвитку права, а головним чином розкрити причинний зв'язок змін цих явищ і найкорисніше використати в сучасному законодавстві. Саме ретроспективний аналіз інституту формування і становлення сім'ї дозволить не тільки уникнути помилок, які мали місце в минулому, але підмітити шляхи та способи ефективного правового регулювання сімейних відносин сьогодні.

Упродовж всієї історії суспільства основи моральності, духовності й державності брали витоки в сім'ї, а сім'я розпочиналася зі шлюбу. Тобто шлюбно-сімейні відносини складають основу суспільного розвитку. Проте, природа і цінності сім'ї та шлюбу у суспільстві змінювались в полі історичного розвитку самого суспільства і держави зокрема. Дана стаття є спробою дослідити як зі зміною цінностей у житті людей, змінюється роль та значення шлюбу як для окремої особистості, так і в суспільстві загалом. Це особливо можна простежити в історичному минулому Київської Русі – до і після прийняття християнства.

Шлюб, як визнана в суспільстві форма взаємин між чоловіком і жінкою з метою створення сім'ї, пройшов тривалий шлях еволюції. Кожна історична епоха конструювала свої моделі шлюбної поведінки, вкладаючи у поняття «шлюб» різні смислові значення. Впродовж історії змінювалися форми укладення й розірвання шлюбу, умови їх здійснення тощо.

Згідно теорій новітніх європейських авторів, сім'я не є початковим і першим із кровних союзів: до утворення сімейного союзу суспільство жило в родовому і навіть в племінному кровному союзі, в якому не було індивідуального шлюбу не тільки моногамного, але і полігамного: жінки всього племені належали чоловікам всього племені. В історичному розвитку настає друга форма кровних союзів – материнське право. Уже плем'я ділиться на окремі кровні групи, кожна під владою матері, адже мати завжди відома, тоді як батько не завжди. І на кінець настає третя форма кровних союзів – це індивідуальний шлюб і полігамна сім'я під владою батька¹.

Різні дослідники вітчизняного права висловлюють розбіжні думки щодо походження і значення сім'ї та шлюбу на Русі. Проте практично всі солідарні в тому, що сім'я була центром життя середньовічної людини. Пануючою формою сім'ї в середньовічній Русі була мала індивідуальна сім'я². Сім'я займає величезне значення в культурі архаїчних суспільств, адже становить форму культурного розвитку і передачі традицій із покоління в покоління. Функція збереження і передачі традицій із покоління в покоління така ж важлива, як і продовження роду. Людина не могла вижити поза рамками культури, а культура, у свою чергу, не могла б функціонувати без продовження роду, сім'ї³.

Одна із причин народження основ шлюбно-сімейного права закладена в самій природі. Відомий історик права М. Ф. Владимирський-Будданов підкреслює, що «сімейне право, як і всяке інше право, спочатку розвивається із тваринних інстинктів, які перетворюються в людські установи лише з того часу, коли вони пронизуються свідомістю і розумною волею»⁴. А В. В. Момотов, продовжуючи цю думку, вважає, що саме з цього моменту і виникає народження культури, яка була протиставлена природним біологічним началам людського життя. «Культура народжувалась у вигляді нових комунікацій, виражених в системах норм, символів та інших соціальних уз, які і відрізняють тваринну спільноту від людської»⁵. Таким чином, культура ставала основою і соціальним фундаментом, на ґрунті якого і народжувалось саме суспільство, а в суспільстві сім'я, в основі якої лежить шлюб.

Шлюб – це союз між чоловіком та жінкою, який характеризується особистими та майновими відносинами, що мають правову форму⁶.

У дохристиянській Русі шлюб регулювався звичаєвим правом та язическими обрядами і ґрунтувався як звичайна майнова угода, що вільно укладалась та розривалась. Шлюб мав більш соціальний характер, ніж індивідуальне волевиявлення. Укладення шлюбів часто залежало не від особистої волі людини, а від рішення чи потреби общини, нерідко було викликане бажанням поріднитись родами або ж додати в сім'ю лишні робочі руки. В основі шлюбу також неодноразово лежали політичні вигоди правлячої верхівки, які шукали розширення та укріплення міжнародних контактів Русі. Поширеним на Русі було і багатоженство (полігамія), про що говорить літописець: «И Радимичи, и Вятичи, и Северь один обычай имяху... имяху же по две и по три жены...»⁷. Багатоженство мало не тільки послаблюючи дію на міцність шлюбу, але й прирівнювало жінку до самки, яка немає ніяких прав людини. Багатоженство пов'язане з уявленням про жінку, як про власність, яка може бути продана батьками і куплена чоловіками, щоб після того вважатися за рабину і терпіти відповідне ставлення. А тому для багатоженства неприйнятні такі почуття до жінок, як симпатія і повага, не кажучи про інші. Літописець свідчить, що «Радимичи, Вятичи и Северь» мали тільки по дві і по три жінки. Князі могли дозволити собі і більше жінок, але їх кількість була обмежена, при тому що кількість наложниць – необмежена. «У Святополка, кроме той его жены, от которой родились ему Ярополк и Олег, была еще женою или наложницею Малуша, ключница Ольгина, с которой он прижил Владимира... Ярополк, хотя был женат на гречанке, сватался еще за Рогнеду. Но особенно много жен и наложниц было у Владимира»⁸. Тому періоду був відомий інший вид багатоженства – багаторазова вільна зміна жінок, як зазначає О. Загорівський, – «ясний доказ легкості розлучення». Історично-правові джерела та пам'ятки показують нам, прямо чи опосередковано, що багатоженство в основному зустрічається тільки між багатими і знатними верствами населення.

Взагалі, в дохристиянській Русі існувало кілька форм шлюбу: договірний, викрадення нареченої та відкупний. У літописі ми читаємо: «...И радимичи, и вятичи, и северь один обычай имяху: живяху в лесе, яко же и всякий зверь, ядуше все нечисто, с рамословье в них пред отьци и предь снохами, и браци не бываху въ нихъ, но игрища межю селы, схожахуся на игрища, на плясанье и на вся бесовская песни, и ту умыкаху жены себе, с нею же кто съвещашеся; имяху же по две и три жены»⁹. Придбання собі дружини способом насильного захоплення є одним із найдревніших типів шлюбу. Шлюб у цьому вигляді гармонізується з уявленнями древніх людей про способи добування речей собі для життя, звідси і ставлення до жінки. Своїм чоловіки вважали тільки те, що вони власноруч захопили, на що вони поклали відбиток власної сили. Жінка, як один із об'єктів захоплення, як один із власних предметів чоловіка, також повинна бути отримана як і інші речі шляхом захоплення. Тобто, сила вирішувала всі питання у житті тогочасної людини – як майнові, так і сімейні. Звичайно, здобута шляхом «умички», хай навіть і «у воды», що вважалось законним укладенням шлюбу в язичницьку епоху¹⁰, жінка не мала голосу в питанні про долю шлюбу, за неї нікому було захиститись, тому що шлюб укладався без всякої участі її родичів і чоловік внаслідок цього міг вільно її залишити в будь-який час. Про таке вільне безпричинне залишення дружин багато згадується в пам'ятках і пізнішої вже християнської епохи¹¹.

Детально не аналізуючи інші форми укладення та розірвання шлюбів у дохристиянській Русі, можна з впевненістю говорити, що хоча шлюби й існували в той час, проте вони не мали такої важливості і форми як у християнстві.

Разом з новою вірою на Київську Русь прийшла і нова культура, по-новому почали формуватися поняття про шлюб та сім'ю. Християнство надало святості шлюбу, визнало шлюб не лише союзом чоловіка та жінки, але Таїнством, в якому природний союз чоловіка та жінки, в який вони добровільно вступають, обіцяючи бути вірними один одному, освячується як образ єднання Христа з Церквою¹². Витоки християнського шлюбу закладені основоположником християнської віри Господом Ісусом Христом: «Залишить чоловік батька свого і матір і приліпиться до жінки своєї, і будуть обоє однією плоттю; так що вони вже не двоє, а одна плоть» (Мк., гл. 10; 7-8)¹³.

Християнське вчення про шлюб дуже складне і важко дати однозначне визначення шлюбу. Адже шлюб можна розглядати з різних позицій, звертаючи увагу на ту чи іншу сторону життя подружжя. Проте нас більше цікавить церковно-канонічний погляд на шлюб та сім'ю. Християнська Церква запозичила визначення шлюбу із римського права, надала йому християнського змісту, обґрунтувавши Священним Писанням. Канонічні збірники Православної Церкви оперують визначенням шлюбу, запропонованим римським юристом Модестиним (III ст.): «Шлюб – це моногамний союз чоловіка і жінки, спілкування життя, співучасть в божому і людському праві».

Древня християнська Церква, яка виникла в Римській Імперії, мала своє поняття про шлюб і свої традиції укладання шлюбного союзу. Укладення шлюбу в Древньому Римі було чисто юридичним актом і мало форму договору між двома сторонами. Шлюб передував «зговір» або обручення, на якому могли бути обговорені матеріальні сторони майбутнього шлюбу.

Не порушуючи і не відмінюючи того права, яке існувало в Римській Імперії, ранньохристиянська Церква надала шлюбу, укладеному згідно державних законів, нового значення, яке засноване на новозавітному вченні, і пріврівнює союз між чоловіком та жінкою союзу Христа і Церкви, вважала подружню пару живим членом Церкви. Адже Церква Христова спроможна існувати при будь-якому державному устрої та законодавстві. Християни вважали, що є дві необхідних умови для шлюбу. Перша – земна, шлюб повинен бути законним, він повинен відповідати тим законам, які діють реально в дійсності в ту епоху. Друга умова – шлюб повинен бути благословенним, церковним. Звичайно, християни не могли схвалювати ті шлюби, які допускали язичники в Римській державі: конкубінат – тривале співжиття чоловіка з вільною незаміжною жінкою та близькосторіднені шлюби. Шлюбні стосунки християн повинні були відповідати моральним правилам новозавітного вчення. Про намір укласти шлюб оголошувалось в церкві ще до укладення його в державі. Шлюби, не оголошені в церковній общині, за свідченням Тертуліана, пріврівнювались до розпусти та перелюбства¹⁴.

Спільне життя християнського подружжя розпочиналось зі спільної участі в Євхаристії. Ті, хто бажав вступити у шлюб, приходили на євхаристичне зібрання, і з благословення єпископа, разом причащались Святих Христових Таїн. Всі присутні знали, що ці люди в цей день розпочинали нове спільне життя біля чаші Христової, приймаючи її як благодатний дар єднання і любові, який з'єднає їх у вічності. Отже, перші християни вступали у шлюб і через церковне благословення і через прийнятий у римській державі шлюбний договір. Варто зауважити, що в перші віки християнства, церковне благословення на шлюб залишалось таємним для суспільства, оскільки християнська віра була гонимою в державі. Пізніше, візантійські імператори, які були християнами, обумовили укладати шлюб не інакше як з церковного благословення. Формальною стороною укладення шлюбу в ранньохристиянській спільноті окрім Євхаристії була необхідність присутності ієрарха (єпископа чи священника) на шлюбній церемонії – по образу Христа присутнього в Кані Галілейській. Відголоском цього є молитовні тексти чину вінчання.

Християнське розуміння шлюбу суперечило розумінню шлюбу в язичестві, яке допускало свободу розлучень та незалежність існування подружжя. Особливістю цього протиріччя було те, що християнський шлюб повинен був укладатися при дотриманні багатьох умов і формальностей, які були чітко зазначені у візантійському законодавстві.

З прийняттям християнства наші предки отримали законодавство про шлюб, яке було найдосконалішим на той час серед інших язичеських країн. Хрещення Русі сприяло прийняттю нормативних актів, джерелами яких були візантійські церковні акти. У візантійській церкві на той час уже були чітко сформовані та встановлені умови, порядок укладення та розірвання шлюбів. Ці погляди на шлюб зі всією повнотою та очевидністю розкриті у «главах Закона Градского», які ввійшли до складу Кормчих книг – збірник греко-римських законів, постанов Вселенських і помісних соборів, вчень учителів церкви. Кормча книга являлась основним законодавчим документом щодо питань шлюбу і в ній містилося визначення шлюбу як «Супружества или законнаго брака тайна от Христа Бога установлена есть, во умножение рода человеческого, и в воспитание чад к славе Божией, неразрешимый союз любви и дружества, и взаимную помощь, и в еже отгребатися греха любодееяния»¹⁵.

Після надання церкві монопольного права регулювання шлюбно-сімейних відносин, на Русі почали формуватися норми вітчизняного шлюбного права, які включали у себе і деякі весільні ритуали. Процес цей пішов двома шляхами: через трансформацію древніх шлюбно-сімейних обрядів у правовий звичай і через узаконення рішень органів церковної влади, які спиралися у своїх діях на візантійське шлюбне право. Про вплив шлюбних традицій на норми сімейного права свідчать руські пам'ятники X-XI століть.

Сім'я в християнській Русі знаходилась під покровительством православної церкви, яка регулювала не лише формальну сторону укладення шлюбів, а й стежила за моральним життям подружжя, сім'ї, родини. Ось чому шлюбно-сімейні справи регулювались в основному нормами церковного права, а спірні питання розглядались не світськими, а церковними судами. У другій частині Устава князя Володимира, зазначено, що він (князь) на основі Номоканону «сгадал с своею княгиною Анною и с детьми, яко не подобает ни князю, ни боярам, ни судиям, ни детям его, ни всему роду судити судов церковных и вступатися в церковныя люди», що він «дал те суды митрополиту и епископу по всей земле Русской, где ни суть христиане»¹⁶. Також перераховані повноваження церковного суду, серед яких справи шлюбні, сімейні в широкому значенні «противные чистоте нравов»: «В племени или в сватъстве поимутся... пошибанье промежи мужем и женою о животе... смилное заставанье... распуст... зубояжа, отца или матеръ бьет сын или дчи... братья или дети тяжют о задницу...». Церковний Устав Володимира, з однієї сторони включав запозичення із грецького Номоканону, а з іншої – досвід руського самостійного законодавства, згідно з духом Номоканону. Вищезазначені справи, які розглядали церковні суди на Русі – запозичення з грецького Номоканону. Проте в Уставі Володимира згадуються деякі види злочинів, на прикладі одиничних приватних випадків, які зовсім не згадуються в законодавстві візантійському, це: неблагопристойний захист чоловіка дружиною і нанесення побоїв невісткою свекрусі¹⁷.

Пам'ятки X-XI століть згадують також попередню шлюбну домовленість, якій передували своєрідні заручини – змовини. Це також не було запозиченням із візантійського обряду. Відомо, що в X ст. до великої княгині Ольги сватів послав древлянський князь Мал. Згідно руського звичаю, заручини супроводжувала трапеза у батьків нареченої. Їли пиріг-коровай, кашу і сир. Розрізання сиру закріпляло заручини, а відмова нареченого від нареченої після цієї процедури, як образу честі жінки карався штрафом: «...за сыр гривну, а сором ей три гривны, и а что потеряно, за то ей заплатити...»¹⁸. Варто зазначити, що заручини в християнській церкві були оформлені молитовно, а тому є чин «обручення». І відмова від шлюбу обручених інколи прирівнювалась до зради, а люди вважались попередньо ніби одружені (второбрачні). За зловживання цим несли покарання: «Того, який влігся з дівцею, зарученою з іншим чоловіком, і за згодою самої дівичі, слід відрізати носа йому і бити 107 разів»¹⁹.

Шлюбний договір був наступним елементом встановлення шлюбного договору на Русі. Батьки домовлялись про розмір приданого і передбачуваний день весілля, якщо, звичайно, була згода самих молодят. У руських Кормчих отримання згоди тих, хто бажав вступити у шлюб, визначалося як один з найважливіших елементів укладення шлюбу. Та все ж, оскільки шлюбний договір мав передовсім матеріальний характер, остаточне рішення часто приймалось батьками або родичами молодят. Н. Л. Пушкарьова зауважує, що це не стосувалось обмеження прав саме дочок, за синів також приймали рішення: «Всеволод Ольгович ожени сына своего Святослава Василковною...»; у 1115 р. «повеле Дюрги [Владимирович] Мьстиславу, сынови своему, Новгороде женитися...». У джерелах є свідчення того, що на Русі, на відміну, наприклад, від Чехії і Литви, бажання дівчини відіграло вирішальну роль у прийнятті рішення батьками²⁰. Не зважаючи на свій легендарний характер, фактом служить літописна розповідь про полоцьку княжну Рогнеду, яка не захотіла виходити заміж на князя Володимира.

Нова релігія на Русі стала найбільшим хранителем міцності шлюбу. Древньоруська церква ретельно слідкувала за обов'язками батьків щодо влаштування сімейного життя власних дітей (грецький закон подібного не передбачав). П'ять гривень золота штрафу повинні були виплачувати «великі бояри» (гривна бралась з «менших») лише за те, що вони не видавали вчасно дочок заміж. В Уставах князя Ярослава Володимировича вказані обов'язки батьків щодо волевиявлення своїх дітей, зокрема про грошові пені, які поклалися на батьків не тільки в екстремальних випадках (самовбивство через шлюб по неволі), але і в тих випадках «аще девка восхоцет замуж, а отец и мати не дадять». У чеському та литовському праві карались не батьки, а сама дівчина за самовільне заміжжя (вона лишалась своєї частки майна, приданого і т.д.)²¹.

Великого значення надавалось також звичаям перед весільного періоду – сватанню, домовленостям щодо умов шлюбу («запої»), «зачини»), кінцевій згоді на шлюб («рукобитью»), приданому нареченої, вкладу жениха на весільні витрати («кладка»). Ці та інші подібні звичаї мали статус правових начал укладення шлюбу, розірвати який після цього можна було лише у виняткових випадках. Отже, умови, при яких укладались подружні союзи визначали форми тогочасних шлюбів, а саме: шлюби законні, які передбачали родинну домовленість про шлюб, сватання з церковним вінчанням і народним весільним обрядом; шлюби «на віру», які супроводжувались весільним обрядом, але без вінчання («сводные браки»), і таємні шлюби – «умичка», «увод», без законного оформлення і без весілля. Норми шлюбно-сімейного життя, які склались ще на ранніх історичних етапах і включали у себе язичеські дохристиянські норми, зберігались ще не одне покоління на Русі.

Норми, які пізніше були закріплені в Церковних Уставах князів Володимира і Ярослава, включали в церковну юрисдикцію відносини, які в більшості випадків до цього не були об'єктом регулювання взагалі. Це сприяло духовно-моральному вдосконаленню населення через укріплення міцності шлюбу – як основної ланки будь-якого суспільства. Адже шлюб, згідно вчення Православної Церкви, не тільки людський договір, це Таїнство, засноване Творцем у самій природі людини і підтвержене законом Божим. «Матерія цього Таїнства – це взаємна любов, яка тримає ціль сама в собі, так як дар Святого Духа робить з неї «непорушній союз любові», що дозволяє святому Іоанну Златоусту дати величне визначення подружжю «Шлюб є таїнство любові»²².

- ¹ *Владимирский-Будданов М. Ф.* Обзор истории русского права. – Ростов н-Д., 1995. – С. 404.
- ² *Греков Б. Д.* Киевская Русь. – С. 87; *Щапов Я. Н.* Церковь в системе государственной власти Древней Руси // Древнерусское государство и его международное значение. – М., 1965. – С. 339; Брак и семья в Древней Руси // Вопросы истории. 1970. – № 10.
- ³ *Владимирский-Будданов М. Ф.* Вказана праця. – С. 402.
- ⁴ Там само. – С. 406.
- ⁵ *Момотов В. В.* Формирование Русского средневекового права IX-XIV вв. – М., 2003. – С. 153.
- ⁶ Там само. – С. 155.
- ⁷ Повесть временных лет. / Под ред. В. П. Адриановой-Перетц. Ч. I. – М., 1950. – С. 14.
- ⁸ Там само. – С. 29.
- ⁹ *Момотов В. В.* Вказана праця. – С. 157.
- ¹⁰ *Загоровский А.* О разводе по русскому праву. Харьков, 1884. – С. 10.
- ¹¹ *Смирнов А.* Очерки семейных отношений по обычному праву русского народа. – М., 1878. – С. 209.
- ¹² *Филарет (Дроздов).* Пространный Христианский Катехизис. – М., 1995. – С. 187.
- ¹³ Новый Завет. Видання Волинської єпархії УПЦ. – Луцьк, 2005. – С. 79.
- ¹⁴ *Иларион (Алфеев)* иеромонах. Учителя и отцы Церкви III в. – М., 1999. – С. 208.
- ¹⁵ *Кормчая. (Номоканон).* – СПб., 2004. – Гл.51. – С. 1155.
- ¹⁶ *Макарий (Булгаков)* Митрополит. История Русской Церкви. – М., 1995. – Т. 2. – С. 85.
- ¹⁷ Там само. – С. 93.
- ¹⁸ *Пушкарёва Н. Л.* Женщины Древней Руси. – М., 1989. – С. 158.
- ¹⁹ З устату Володимира Всеволодовича, текст якого поміщений в: «Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов». – Москва: Из-во «Языки русской культуры», 2000. – С. 493-507.
- ²⁰ Там само. – С. 176.
- ²¹ Там само. – С. 198.
- ²² Цит. по: *Евдокимов П.* Православие. – М.: ББИ, 2000. – С. 418.

Резюме

Дана стаття є спробою розкрити зміст та значення інституту сім'ї, зокрема шлюб на Русі в язичеський та ранньохристиянській періоди. На основі звичаєвого права та історично-правових пам'яток державного і церковного права показані основні засади, особливості та відмінності формування шлюбів в Київській Русі до і після прийняття християнства.

Ключові слова: сім'я, шлюб, звичаєве право, церковне законодавство, Сформи та умови укладення шлюбу.

Резюме

Данная статья является попыткой раскрыть содержание и значение института семьи, в частности брака на Руси в языческий и раннехристианский периоды. На основе обычного права и историческо-правовых памятников государственного и церковного права показаны основные принципы, особенности и отличия формирования браков в Киевской Руси до и после принятия христианства.

Ключевые слова: семья, брак, обычное право, церковное законодательство, формы и условия заключения брака.

Summary

This article is an attempt to reveal maintenance and value of the family institute, in particular of the marriage in Rus in heathen and early Christian periods. On the basis of common law and historically-legal sights – basic principles of constitutional and church law, features and differences of marriages forming, are shown in Kyiv Rus before and after accepting Christianity.

Key words: family, marriage, common law, Church legislation, forms and conditions of marriage.

Отримано 24.09. 2010

О. М. БОЛСУНОВА

Оксана Мілетіївна Болсунова, здобувач Київського університету права НАН України

СУТНІСТНІ ЗАСАДИ ПРИНЦИПІВ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Проблематика юридичної відповідальності традиційно є однією з ключових у правовій науці, що не втрачає своєї актуальності й нині. Варто зазначити, що в сучасних умовах розвитку державності до питань юридичної відповідальності значно зростає інтерес як серед науковців, так і серед юристів – практиків, що пояснюється особливостями сучасної соціально-економічної ситуації в Україні, яка характеризується усе-сторонніми змінами у суспільному житті в цілому та у правовій сфері особливо. Ключовим питанням